

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA PELE (FAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2024

MEPUTSO: 80

NAKO: Diiri tše 2

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 13.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO TŠE THARO, e lego YA A, YA B le YA C.

KAROLO YA A:	Tekakwešišo	(30)
KAROLO YA B:	Kakaretšo	(10)
KAROLO YA C:	Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo	(40)

2. Badišiša ditaelo ka šedi.

3. Araba dipotšišo KA MOKA.

4. KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE e ngwalwe letlakaleng LE LEFSA.

5. Thalela mošomo wa gago ka morago ga KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE.

6. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

7. Tshela mothaladi ka morago ga karabo YE NNGWE le YE NNGWE.

8. Hlokomela mopeleto le tlhamego ya mafoko.

9. Nako ye e ukangwago:

KAROLO YA A:	Metsotso ye 50
KAROLO YA B:	Metsotso ye 20
KAROLO YA C:	Metsotso ye 50

10. Ngwala ka bothakga, ka mongwalo wo o bonalago.

KAROLO YA A: TEKAKWEŠIŠO**POTŠIŠO YA 1**

- 1.1 Badišiša tekakwešišo ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo ka yona.

SETŠWELETŠWA SA A**BOHWA BJA SETŠO!**

- 1 Ditšhaba tša Bapedi le tše dingwe di sa hlakelela setšo sa bona bjalo ka ge go na le meletlo ya seswana ya go fapana yeo e **thibago letšatši**. Ye mengwe ya meletlo yeo ke ya ge go bewa kgoši setulong sa bogoši, ge go bulwa maswika a segopotšo, manyalo, ge go ntšhwa masolo, le ge dikoma di aloga. Ge koma e aloga e ba leemaema, go itokišetšwa go gorogwa ga dialoga. Le batswadi ba ikwa e le basadisadi le bannanna ge ba alošitše ngwana komeng. 5
- 2 Mo boitokišetšong bjoo MmagoMmampho le yena o feafea le baagišane e le ge a beakanyetša go aloga ga sealoga. O tsena lapa ka lapa a adima ntepa le lebole tša go aloša Mmampho e lego leitšibolo la gagwe. Ka lehlakoreng le lengwe le gona MmagoMonoshi o iswaiswa a kgopela se le sela go tlaleletša go seo a nago le sona. Phalafala ya mošate le yona e fela e **galagala** ge e amogela lethabo leo le aparetšego motse ka moka. 10
- 3 BoMmagoMmampho le bona ba tlile ka phišegelo ya gore dialoga di goroga neng ka mošate. Lepatata le gopotša yo a šaletšego morago gore ba a goroga. Ka kgorong ya mošate go hloka le botshwelo bja mare. Ba boile ba thankgetše matsoku makgarebe, gomme ba thabiša batswadi le kgoši ge ba gorogile ebile ba kgahliša. Ka nako yeo moropa o tlapetše seatla, ke leemaema la go lebogiša makgarebe ge ba tšo thopa sešane sa basadi. Ka letšatši leo **ngwana ga a le anye**. Ba rile go goroga, ba binela mmakgoši. Direto ba kgele tša boHunadi, boPebetse, boPheladi, bjalo bjalo. 15
- 4 Moaparo wa bona letšatšing leo ke wa go tšhankgela ka ntepa le lebole, ba rile matsoku hubee! Molaleng go aperwe pheta ye e bitšwago malepeletšane, mola lethekeeng ba itlemile ka tuku ye pinki. Batswadi le bona ba itlhamile ka wa bona moaparo gobane ba apere dinyebelese, ebile ba tšwere dintepa le ditheto. Mosepelo ke kgapha! kgapha! ge ba raga theto ba gopotše go hlakelela bana ba bona, seo e le taetšo ya lethabo. 25 30

5	Go a bilokanwa motse ka moka. Ka go le lengwe bakgalabje ba itia dikati go emišeditšwe mapara godimo, ebile ba e gobela ka legoa ba be ba hlabe hlogo fase, e le go amogela ge bana ba kgonne go boa komeng. Kgoši ge a fetša go ba amogela le go ba reta, ba a lokologa go ya ka magoro. Go se lebalwe gore legoro le lengwe le le lengwe le na le moetapele wa lona. Ge ba šwalalana ka mošate pele ba eya ka malapeng a bobona ba tsenela lapeng la bomoetapele wa kgoro go tšea melao le go laetša tlhompho, e be gona mang le mang a lebago lapeng la gabo.	35
6	Ka lapeng la gabosealogana ga go šite, go iwa fase le godimo. Go tsogilwe go apewa dipitša tša magobe le dišebo ka go fapana ga tšona mola tlhotlwa le yona e re ke gona. <u>Bosegatamorokwana ga ba sa tseba le maina a bona, gobane tlhotlwa e itirela boithatelo ka bona.</u> Le sela ba se tletšego ka gabosealoga ga se sa tsebja. Go hlabilwe diruiwa ka mehuta ya tšona ka gobane tlhotlwa ka setšo e sepedišana le sa matšana, maikemišetšomagolo e le go begela bagologolo ba gagwe gore ngwana o tšo šomela leina la bona.	40 45
7	Ge boMmampho ba fihla ka gae ke ge mekgolokwane e tšeetše godimo. Bomalome le borakgadi ba ntšha ditšhelete tša go hlotla sealoga gore se ba retele maina a mafsa ao se boilego le ona komeng. Ke moo o tlogo kwa maina ka botlalo le mo a boago gona, e lego meeno ya borakgolokhukhu ba bona. Mosegare ka moka o tlo kwa moropa o tlapela seatla e le ge batho ba binela sealoga sa bona. Motse ka moka o a dumaduma ge e le go robala ke go itahlela ka ge ba letše ba sa robala la maabane a ntshe ge ba be ba letile thojana. Maabane mosegare le gona e be e le leemaema la ge ba itokišetša baeng ba bona. Šedio tša rena tša setšo.	50 55

[Boitlhamelo]

- 1.1.1 Efa mehuta YE MENE ya meletlo ya setšo yeo setšhaba sa Bapedi se ikgantšhago ka yona go tšwa TEMANENG YA 1. (4)
- 1.1.2 Efa maina a dialoga TŠE PEDI tšeo di emaemišago batswadi TEMANENG YA 2. (2)
- 1.1.3 Tšweletša diaparo tša setšo TŠE PEDI tšeo di nyakegago ge bana ba aloga go ya ka TEMANA YA 2. (2)
- 1.1.4 Ke koma ya bong bofe ye e alogago TEMANENG YA 3? (1)
- 1.1.5 Ke sedirišwa sefe seo se šomišwago go lemoša gore dialoga di a goroga go ya ka TEMANA YA 3. (1)
- 1.1.6 Direto tše di tšwelelago TEMANENG YA 3 lefokong la mafelelo di laetša eng? (1)

- 1.1.7 Hlatholla ka dintlha TŠE PEDI mabaka ao a dirago gore dialoga di tsenele lapeng la bomoetapele wa kgoro TEMANENG YA 5. (2)
- 1.1.8 Hlaloša mebolelwana ye e kotofaditšwego go ya ka mo e dirišitšwego ka gona ditemaneng tša ka godimo.
- (a) go thiba letšatši (1)
- (b) go galagala (1)
- (c) ngwana ga a le anye (1)
- 1.1.9 Ke molaetša ofe wo o tšweletšwego ke lefoko leo le thaletšwego TEMANENG YA 6? (1)
- 1.1.10 Koma e kgatha tema ye bohlokwa kgodišong ya setšo. Fahlela ka dintlha TŠE THARO. (3)
- 1.1.11 Ke ntlha goba kgopolo gore koma e na le thuto baneng? (1)
- 1.1.12 Ka dintlha TŠE THARO akanya ditlamorago tšeo di ka hlohleletšwego ke meletlo ya dialoga. (3)
- 1.2 Lebeledišiša seswantšho se se latelago gore o kgone go araba dipotšišo ka sona.

SETŠWELETŠWA SA B

[Mothopo: perseverance.com]

1.2.1 Kgetha karabo ya maleba o be o fahlele.

Seswantšho se se laetša:

- A Dinonyana di lla.
- B Dinonyana di opela.
- C Mafotwana a llela mmago ona.
- D Nonyana e fepa mafotwana. (2)

1.2.2 Laetša gore lefelo leo mafotwana a a dutšego ka go lona le bitšwa eng o be o bontšhe gore le dirwa ka eng. (2)

1.2.3 Mmagongwana o swara thipa ka bogaleng. Ahlaahla seema se ka dintlha TSE PEDI o lebeletše ditiragalo tša seswantšho se. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala temana ye e latelago ka šedi gore o kgone go ngwala kakaretšo ya dintlha TŠE ŠUPA ka go tšweletša **bohlokwa bja mošomi wa ka lapeng**.

DITAELO

1. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa dintlha tše šupa.
2. Kakaretšo e be mantšu a magareng ga 60 le 70.
3. Nomora mafoko a gago go thoma go 1–7
4. Šomiša mantšu A GAGO.
5. Ngwala ntlha ye nngwe le ye nngwe mothalading wa yona.
6. Laetša palomoka ya mantšu ka mašakaneng mafelelong a kakaretšo.

SETŠWELETŠWA SA C**BOHLOKWA BJA MOŠOMI WA KA LAPENG**

Mošomi wa ka lapeng o kgatha tema ye bohlokwa kudu maphelong a batho. A ka šoma go šireletša legae ge mongmošomo a ile mošomong. Batho ba bantši bao ba šomago diiri tše ditelele ba ikwa ba imologile ka ge ba tseba gore go na le motho yo a šetšego ka gae. O thuša go hlokomela bana, batšofe le thoto ka lapeng. Bana le batšofe ga se batho bao ba ka tlogelwago ba nnoši. Se se dira gore ba ikwe ba bolokegile ge ba na le motho yo mongwe ka gae.

Mošomo wo mongwe wo a o phethagatšago ke go apea. O lebana le go hlwekiša ka gae. Mošomi yo o hlatswa diaparo, a di šidolla gomme a di phutha gabotse. Motho a ka se tshwenyege gobane o itirela mešongwana ye mengwe ya ka gae ge a boa mošomong. O dira gore o kgone go ba le nako ya go iketla le ba lapa. Ka lehlakoreng le lengwe o fela a hlapiša bana mesong le mantšiboa. Ga go felele fao ka ge a thuša go felegetša bana ba mephatong ya fase dikolong tša kgauswi le gae.

Mongmošomo o fetša a leboga ge mošomi a phethagatša mešomo ye ka lerato le tlhompho. Se se ka hlohleletša gore go be le tšhomišanomogo ka nako tšohle gobane mongmošomo o tla be a kgotsofetše. Mošomi yo a swerwego gabotse o dulela mongmošomo gomme a mo thuša le moo a bego a se a kgopelwa gona. Se ke taetšo ya go ipshina ka mošomo.

[Boitlhamelo]

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO**POTŠIŠO YA 3: PAPATŠO**

Lebeledišiša papatšo ye gomme o arabe dipotšišo tša go e latela.

SETŠWELETŠWA SA D**BOUYLIFE – SESEPE SA DISEPE**

Hlwekiša letlalo la gago!

Kitimela lebenkeleng la Moremadi!

Se swanetše basadi ba go ithata.

[Mothopo: [getty images](#)]

3.1 Kgetha karabo ya maleba.

Papatšo ye e mabapi le:

- A Meetse
- B Moriri
- C Sesepe
- D Letlalo

(1)

3.2 Efa leina la sebapatšwa se.

(1)

3.3 Ngwala *selokene* sa papatšo ye.

(1)

3.4 Laetša ka moo mmapatši a jabetšago moreki ka gona papatšong ye.

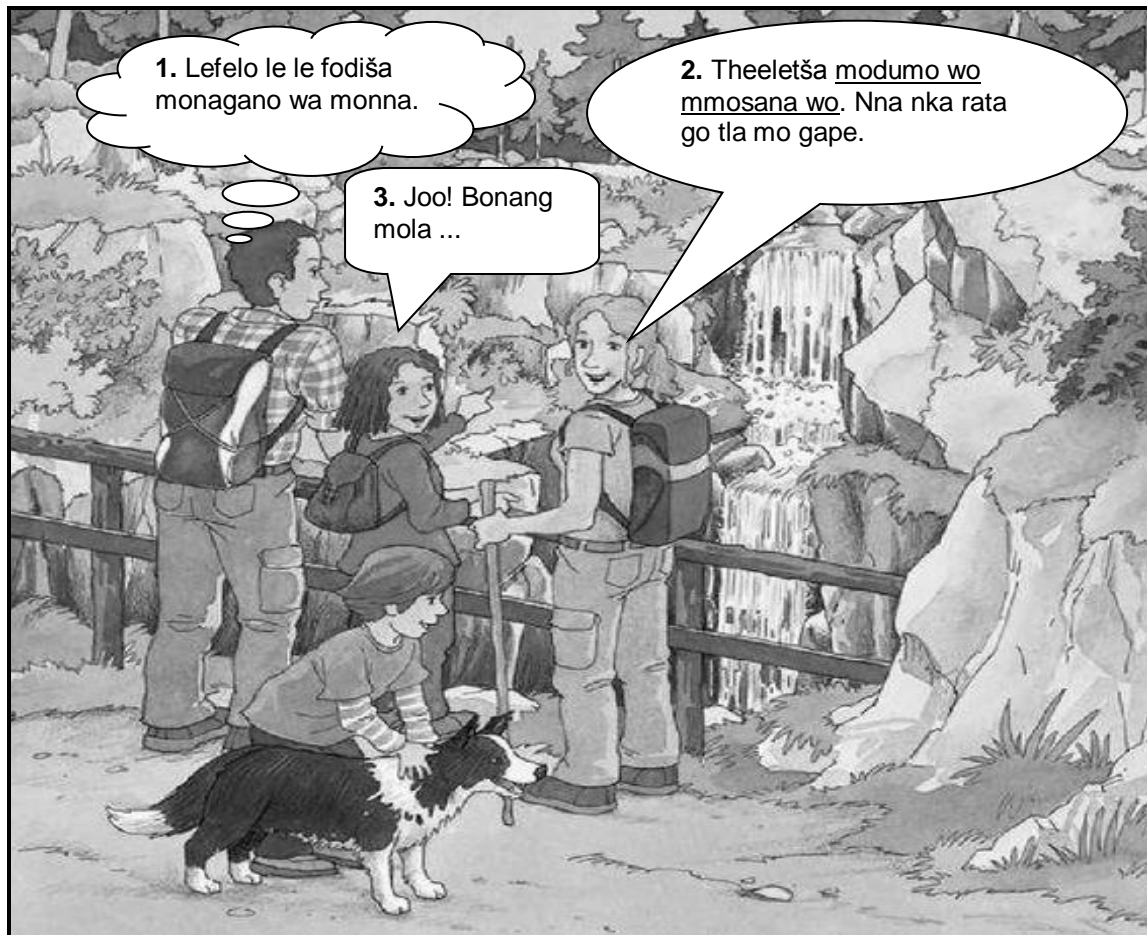
(1)

- 3.5 Tšweletša ka dintlha TŠE PEDI ka mokgwa wo mmapatši a gogago šedi ya moreki papatšong ye. (2)
- 3.6 Bontšha kgethologanyo ye e tšwelelago papatšong ye. (1)
- 3.7 Amanyana sesepe se se swerwego ke lekgarebe le molaetša wa papatšo ye. (1)
- 3.8 Fetolela lediri le 'hlwekiša' go leitiri, o be o le šomiše lefokong la go kwagala. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 4: KHATHUNE

Lebeledišiša khathune ye le mantšu a yona gomme o arabe dipotšišo tša go latela.

SETŠWELETŠWA SA E

[Mothopo: [pinterest](#)]

- 4.1 Bokamorago bja khathune ye bo hlaloša lefelo la mohuta ofe? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 4.2 Na polelommele ya mošemane yo a swerego mpša khathuneng ye e laetša eng? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 4.3 Ngwala polelo yeo e sekametšego ka lehlakoreng le tee go tšwa khathuneng ye. (1)
- 4.4 Bapetša tšhomišo ya pudula ya 1 le ya 2 khathuneng ye. (2)
- 4.5 Morero wa khathune ye ke ofe? (1)
- 4.6 Ke ka lebaka la eng sehlophantšu se se thaletšwego e le lehlaodi? Fahlela ka dintlha TŠE PEDI. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5: SENGWALWA

- 5.1 Bala sengwalwa sa ka tlase ka šedi gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

SETŠWELETŠWA SA F

Phaahla e be e le monna wa seroto go fetiša mohumagadi wa gagwe. Ba be ba re ge ba tsoga, a alola mpete gomme a ya go latswa ke kwena a šala a hlwekile. Ge a fetiša o be a tšea diaparo a itšhidollela tšona. Mosadi wa gagwe yena e be e le lešaedi la go lahlwa. O be a sa lewe le ke dihlong ge monna wa gagwe a itirela tšohle. O be a sa tšhabe go botša monna wa gagwe gore yena tša gore mosadi ke tšhwene o lewa mabogo ga di šome go yena. 5

Ge e le Phaahla yena a no ikhomolela ge tše ka moka di direga. Phaahla o tla re go fetiša go šidolla diaparo tša gagwe a ya go tsoša bana ba gagwe a ba hlapiša. Ge a fetiša a netefatša gore o ya go lokišetša ba **lapa** difihlolo ka ge tšie e fofa ka mako. Aowi! o reng a setla pelo monna wa batho. Ruri o rile ke a nyala a no nyala sebedu. Le ge go le bjalo, Phaahla o ile a amogela. 10

[Boitlhamelo]

- 5.1.1 Efa lentšu leo le emetšwego ke khutsofatšo ye: mdi. go tšwa lefokong la 1. (1)
- 5.1.2 Kgetha karabo ya maleba.
- Mmolelwana wo 'latswa ke kwena' o ra go ...
- A rutha.
B nwelela.
C hlapa.
D phumola. (1)
- 5.1.3 Ntšha lešala leo le šomišetšwego lefokong le le latelago o be o hlaloše gore le emetše eng.
- 'Ge a fetiša o be a tšea diaparo a itšhidollela tšona.' (2)
- 5.1.4 Tšweletša dikgopolo TŠE PEDI tšeo di kopanywago ke lekopanyi 'gore' lefokong le:
- 'Ge a fetiša a netefatša gore o ya go lokišetša ba lapa difihlolo ...' (2)
- 5.1.5 Ntšha leamanyi lefokong la mathomo o be o hlaloše gore ke la mohuta mang. (2)
- 5.1.6 Hlama mafoko A MABEDI a ditlhalošo tša go fapana ka lentšu leo le kotofaditšwego. (2)

5.1.7 'Phaahla o ile a amogela.'

(a) Ngwala lefoko le ka kganetšo. (1)

(b) Fetolela lefoko le go lebjale. (1)

5.1.8 Ntšha lethuši lefokong le le thaletšwego o be o hlaloše gore ke ka lebaka la eng e le lethuši. (2)

5.2 Lebelela seswantšho se le mantšu a sona gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

SETŠWELETŠWA SA G

[Mothopo: [pinterest](https://www.pinterest.com)]

5.2.1 Kgetha karabo ya maleba.

Lentšu le lewatleng ke lehlathi la ...

- A Nako
  - B Lefelo
  - C Mokgwa
  - D Sebopego
- (1)

5.2.2 Tšweletša madiri A MABEDI ka tiragalo ya batho ba seswantšhong se. (2)

- 5.2.3 Leina le 'Leago' ke leinaletšo leo le tšwago go lediri. Efa lediri leo. (1)
- 5.2.4 Phošolla lefoko la pudula ya 2. (2)
- [20]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 40
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 80